
לבעית זיהותו של מנחם

מאת יהודה רוזנטל

בזמן האחרון נתחדש הוויכוח על זהותו של מנחם האב"ד של הלל הזקן או בן זוגו בנשיאות הסנהדרין¹. האחרון שטיפל בבעיה זו הוא פרופיסור שמחה בונים הוניג במאמרו „אב־בית־דין הראשון של הלל“².

(1) עיין בן ציון לוריא, מיהו מנחם? סיני אלול, תשכ"ד; י. רוזנטאל, לזהותו של מנחם, שם, כסלו תשכ"ה; בן ציון לוריא, מיהו מנחם? שם טבת-שבט, תשכ"ה; י. רוזנטאל, שוב „לזהותו של מנחם“, ניסן-אייר, תשכ"ה.

(2) בצרון תמוז, תשכ"ה.

הוּנִיג מִזֶּה אֵת מִנְחָם זֶה עִם מִנְחָם בֶּן סַגְנַי שֶׁבִּמְשַׁנֵּה עֲדוּיּוֹת ז', ח' וּבְתוֹסֵפֶת עֲדוּיּוֹת ג',א. לִזְיֵהוּי זֶה קִשָּׁה לְהַסְכִּים לְמִרּוֹת חֲרִיפּוֹת דְּיוֹנוֹ וּנְיִתּוּחוֹ הַמְּפֹרֵט שֶׁל הַעֲדוֹת שֶׁל מִנְחָם בֶּן סַגְנַי בְּמִטְרָה לְהַתְאִים אוֹתָהּ אֶל עֲמַדְתּוֹ שֶׁל מִנְחָם בְּחִגְיָהּ בְּנוֹגֵעַ לְסִמְכָהּ. מִתּוֹךְ הַמְשַׁנֵּה בְּעֲדוּיּוֹת יוֹצֵא בְּכִרּוֹר שֶׁמִּנְחָם בֶּן סַגְנַי הָיָה אֶחָד מִן הַתְּנַאִים שֶׁנִּכְנְסוּ בְּכִרְם בִּיבְנָה. הוּא הָיָה בֶּן זִמְנָם שֶׁל ר' אֲלִיעֶזֶר וּר' יְהוֹשֻׁעַ וְאֲחֵרִים שֶׁנִּזְכְּרִים בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק. וְאִין הַצֶּדֶק עִם הָרַב קָאמְף שְׁעַל מֵאֲמְרוֹ הָעִיר הָעִיר הוּנִיג שְׁאִין הַמְּקוֹם בּוּ נִזְכַּר מִנְחָם בֶּן סַגְנַי מֵעִדּוֹ עַל זִמְנֹו⁹. לְמִרּוֹת שֶׁבִּפְרֵק ח' שֶׁל עֲדוּיּוֹת שֶׁמְכִיל הַשְּׁלֵמוֹת לְכָל הַמַּסַּכְתָּה נִמְנִית גַּם עֲדוֹת קְדוּמָה, זוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צַרְדָּה שְׁחִי בְּתַקּוּפַת הַחֲשֵׁמוֹנָאִים¹⁰. דֶּרֶךְ אֲגַב, בְּכִי מִיִּנְכֵן כְּתוּב: ר' מִנְחָם בֶּן סַגְנַי וְלֹא מִנְחָם בְּלִי הַתּוֹאֵר רַבִּי, וְכֹזֵה נּוֹפֵל הַנִּימּוֹק שֶׁל הוּנִיג לִיַּחַס אוֹתוֹ לְתַקּוּפָה שֶׁלִּפְנֵי הַחֹרֶבֶן. בְּהַשְׁגוֹתַי עַל מֵאֲמְרוֹ שֶׁל בֶּן צִיּוֹן לוֹרִיא „מִיְהוּ מִנְחָם?“ הַסַּכְמַתִּי לְדַעַת הַחֲכָמִים שְׂרוּאִים בְּתַשׁוּבַת הַתְּלֵמוּד עַל הַשְּׁאֵלָה „לְהִיִּכֵן יוֹצֵא“?¹¹ עִירְבּוּבִיָּה שֶׁל מְסוֹרוֹת עַל שְׁנֵי אִישִׁים, מִנְחָם בֶּן זִוְגוֹ שֶׁל הַלֵּל בְּנִשְׂאוֹת וּמִנְחָם בֶּן יְהוּדָה הַגְּלִילִי אוֹ הַקְּנָאִי מִזְמַן הַמֶּרֶד הַגָּדוֹל. עַל דַּעְתִּי זֶה שׁוֹאֵל הוּנִיג: הֲאֵם טַעוֹ אֲבִי וְרַבָּא כָּל כֵּךְ שְׁצִירְפוֹ תַקּוּפַת הַלֵּל לְתַקּוּפַת הַחֹרֶבֶן וְעִרְבּוּבֵי שְׁנֵי מֵאוּרְעוֹת נְבֻלִים לְגַמְרִי?¹² עַל שְׁאֵלָה יְסוּדִית זֶה אִין לְתַת תְּשׁוּבָה שְׁלִילִית מוֹחֲלָטָה. חֲסַר לָנוּ עֲדִיין מַחְקְרֵי יְסוּדֵי עַל הַיִּדְעִיּוֹת הַהִיסְטוֹרִיּוֹת שֶׁל הַתְּנַאִים וְהָאֲמּוֹרָאִים. יָדוּעַ שֶׁבְּעַל סֵדֵר עוֹלָם רַבָּא צִימְצַם אֵת כָּל הַתַּקּוּפָה הַפְּרָסִית, תַּקּוּפָה בְּתֵי יוֹתֵר מֵאֲמַתִּים שָׁנָה, לְתַקּוּפָה בְּתֵיב שָׁנִים. כְּדָאִי כְּמוֹ כֵּן לְהַזְכִּיר אֵת הָעִירְבּוּבִיָּה בְּחַיֵּי יֵשׁוּ, שֶׁהַתְּלֵמוּד עוֹשֶׂה אוֹתוֹ לְתַלְמִידוֹ שֶׁל ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרַחִיָּה. וּבְכָלל מָה הֵינְנוּ יוֹדְעִים עַל תּוֹלְדוֹת הַבֵּית הַשְּׁנַי לֹלָא הָיָה לָנוּ יוֹסִיפּוֹס? כְּמַדּוּמְנִי שֶׁמִּבְחִינַת הַיִּדְעִיּוֹת הַהִיסְטוֹרִיּוֹת שֶׁל אֲבִי וְרַבָּא טַעוֹת זֶה אֲפִשְׁרִית וְאֲפִשְׁרִית הִיא. מָה שְׁנוֹגֵעַ לְמַשְׁנֵה חִגְיָה ב', ב' מִתְקַבֵּל עַל הַדַּעַת הַשְּׁעֲרָתוֹ שֶׁל גְּדַלְיָהוּ אֶלּוֹן ז"ל, שֶׁהַמּוֹבֵן הַמְּקוֹרֵי שֶׁל „יוֹצֵא“ הוּא שֶׁמִּנְחָם יוֹצֵא מִכָּל הַרְשִׁימָה שֶׁל הַחּוֹלְקִים בְּעִנְיַן סִמְכָה מִפְּנֵי שֶׁהוּא הַסְכִּים עִם דַּעַת הַלֵּל לְסוּמּוֹ¹³. יֵשׁ לְהַתְחַשֵּׁב בְּעוֹבְדָה שֶׁהַמּוֹבֵן הַמְּקוֹרֵי שֶׁל טַכְסֵט עֲתִיק, טַכְסֵט מְקַרְאִי אוֹ תְנַאִי, לְחוּד וְהַפְּרוּשִׁים עֲלָיו לְחוּד. גַּם בְּנוֹגֵעַ לְמַשְׁנֵה חִגְיָה ב' ב' הַבִּינּוֹ הָאֲמּוֹרָאִים אֵת הַמְּלָה „יוֹצֵא“ בְּאוֹפֵן אַחֵר וּדְרָשׁוּ עֲלֶיהָ מָה שֶׁדְּרָשׁוּ. אִין לְדוֹן מִן הַפִּירוּשִׁים שֶׁל הָאֲמּוֹרָאִים הַמְּאוּחָזִים עַל הַמּוֹבֵן הַמְּקוֹרֵי שֶׁל הַמְּשַׁנֵּה.

מִנְחָם שֶׁבִּפְרִירוּשֵׁיהֶם שֶׁל הָאֲמּוֹרָאִים וְשֶׁבְּבִרְיָתָא, זֶה שִׁיצָא לְתַרְבּוֹת רַעָה אוֹ לְעַבּוֹדַת הַמֶּלֶךְ וְיִצְאָו עִמּוֹ שְׁמוּנִים זִוְגוֹת שֶׁל תְּלַמִּידִים לְבוּשִׁין סִרְיָקוֹן (לְפִי הַבְּבֵלִי¹⁴). אוֹ זֶה שִׁיצָא מִמִּידָה לְמִידָה אוֹ כְּנֹגֵד פְּנִיּוֹ וְיִצָא לְעַבּוֹדַת הַמֶּלֶךְ יַחַד עִם שְׁמוּנִים זִוְגוֹת תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים מְלוּבָשִׁין תִּירְקֵי זֶהב שֶׁהַשְּׁחִירוֹ פְּנִיָּהם כְּשׁוֹלֵי הַקְּדָרָה שֶׁאֲמָרוּ לָהֵן כְּתָבוּ עַל קֶרֶן הַשּׁוֹר שְׁאִין לָכֵם חֶלֶק בְּאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל (לְפִי הַיְרוּשְׁלַמִּי¹⁵) הוּא כְּפִי הַנְּרָאָה מִנְחָם בֶּן יְהוּדָה הַגְּלִילִי אוֹ הַקְּנָאִי מִזְמַן הַמֶּרֶד הַגָּדוֹל. עַל מִנְחָם זֶה מוֹסֵר יוֹסִיפּוֹס שֶׁהוּא הָיָה חָכֵם בֶּן חָכֵם גְּדוֹל וְנִהְפֵךְ לְשִׁלִּיט עֲרִיץ¹⁶. כְּמוֹ שְׁאִין שׁוּם סַפֵּק שֶׁהַמְּסוֹפֵר בְּמִדְרַשׁ שֶׁה"ש זוֹטָא, „יוֹצֵא מִנְחָם הוּא וְשְׁמוּנָה מֵאוֹת תְּלַמִּידִים מְלוּבָשִׁים סִרְיָקִינוֹן שֶׁל זֶהב“ מוֹסֵב עַל מִנְחָם בֶּן יְהוּדָה זֶה. כִּידוּעַ גּוֹטִים רַוב הַחּוֹקְרִים לִזְהוֹת אֵת מִנְחָם בְּמַשְׁנֵה חִגְיָה עִם מִנְחָם הָאִיסִי שֶׁנִּזְכַּר ע"י יוֹסִיפּוֹס¹⁷. כְּפִי הַנְּרָאָה נַעֲלָם מְעִינֵיהֶם שֶׁכְּבֵר בְּיוֹסִיפּוֹן נִזְכְּרִים שְׁנֵי אִישִׁים בְּשֵׁם מִנְחָם כְּבִנֵי דוֹרוֹ שֶׁל הַרְדּוּס. הַמַּחְבֵּר שֶׁל סֵפֶר יוֹסִיפּוֹן עוֹשֶׂה אֵת שְׁמָאֵי וּמִנְחָם לְתַלְמִידָיו שֶׁל הַלֵּל.

- 3) מוֹנַטְסְשְׁרִיפֵט, כֶּרֶךְ ה', 156, הַעֲרָה 5.
- 4) עִיין בְּמִבּוֹא לְמַסַּכְתָּה עֲדוּיּוֹת בְּהוּצַאת הַמְּשַׁנֵּה לְחַנוּךְ אֲלֶבֶק.
- 5) חִגְיָה טז. ב.
- 6) בְּצִרוֹן, שָׁם, עַמ' 93.
- 7) גְּדַלְיָהוּ אֶלּוֹן, מַחְקָרִים בְּתוֹלְדוֹת יִשְׂרָאֵל, א, 267.
- 8) חִגְיָה טז. ב.
- 9) יְרוּשְׁלַמִּי חִגְיָה, פ"ב, ה"ב, הוּצַאת קְרוֹטוּשִׁין, עז. ד.
- 10) מִלְחָמוֹת ב. יז. ח"ט.
- 11) עִיין סִינֵי, כְּסֵלוֹ תְּשַׁכְּיָה, קפא.

לפי יוסיפון השתתף מנחם במשפט הידוע של הורדוס בפני הסנהדרין בשנת 46 על הרגו את חזקיהו ראש הקנאים. מנחם תמך בדרישתו של שמאי לחייב את הורדוס¹². במקום אחר כותב בעל הספר יוסיפון שהורדוס כיבד את מנחם זה¹³ והוא מדגיש שאין לערבב אותו עם מנחם האיסי¹⁴. בעל היוסיפון שהוא לפי צייטלין מן המאה השלישית שאב ממקורות שונים ולא רק מספרי יוסיפוס. על סמך עדותו של בעל היוסיפון יש לקבוע שהיו בזמנו של הורדוס שני אישים בשם מנחם. מנחם החכם שביוסיפון הוא כפי הנראה זהה עם מנחם שבמשנה חגיגה.

בדרך כלל יש להעיר שכל זמן שאין לנו הוצאה מדעית של הספרות התלמודית קשה לקבוע מסמרים בזהויים השונים של האישים הנזכרים בו. כמו כן יש צורך גם לחכות להוצאה מדעית של היוסיפון בכדי לעמוד על נוסחתו הראשונה ועל המקורות מהם שאב.

